

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.23

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i40.388>

Кривенко Юлія Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID 0000-0001-7506-0786

Адаховська Надія Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID 0000-0001-6310-5369

ОБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Цивільний кодекс України у загальній формі закріплює поняття та види об'єктів цивільних прав. Відповідно до чинної класифікації об'єктами цивільних прав є речі, включаючи готівку та цінні папери, інше майно, в тому числі безготівкові грошові кошти, бездокументарні цінні папери, майнові права; результати робіт і надання послуг; охоронювані результати інтелектуальної діяльності і прирівняні до них засоби індивідуалізації (інтелектуальна власність); нематеріальні блага [1]. Усе разом слід визначити як систему об'єктів цивільних прав.

Під системою об'єктів цивільних прав слід розуміти не просто перелік предметів і явищ, що належать до системи цивільного права, а необхідне, доцільне, структурно впорядковане поєднання, в якому місця складових частин визначені узагальненням юридично значущих ознак, властивостей і якостей. Головне, що об'єднує всі об'єкти цивільних прав, – це те, що всі вони мають здатність задовольняти ті чи інші потреби осіб. Значення класифікації об'єктів цивільних прав полягає у встановленні для них певного цивільно-правового режиму. Стає зрозуміло, що з такими об'єктами цивільних прав ми щодня стикаємося в повсякденному житті, що не можна сказати про окремі об'єкти, які прямо пов'язані зі здійсненням діяльності релігійними організаціями.

Аналізуючи питання щодо об'єктів права власності релігійних організацій, слід зазначити, що до них можуть бути віднесені будь-які об'єкти цивільних прав. Виняток становлять об'єкти, які на підставі закону вилучені з цивільного обороту або обмежені в обороті. Разом із тим з огляду на ту обставину, що релігійні організації створюються з метою спільного сповідання і поширення віри, їм належать і спеціальні об'єкти, якими є: предмети храмового простору; предмети, необхідні для відправлення богослужінь, обрядів і церемоній; спеціалізовані допоміжні предмети, необхідні для зберігання, установки, функціонування і переміщення; видавничі продукти релігійного призначення, а також Інтернет-сайт релігійної організації.

Стан дослідження такої теми. Окремі аспекти такої проблематики досліджували побіжно у своїй роботі П. Бочков [1], В. Зверховська [2], В. Піддубна [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте наукові дослідження вітчизняних учених здебільшого стосуються загальної характеристики об'єктів права власності, однак з огляду на колізію між цивільним та канонічним законодавством щодо об'єктів права власності релігійних організацій, виникла необхідність подальшого дослідження цієї теми.

У попередньому дослідженні нами проаналізовані загальні питання права власності релігійних організацій [4].

Мета дослідження – проаналізувати об'єкти права власності релігійних організацій з урахуванням специфіки діяльності. На початку дослідження ми сформулювали гіпотези, які були підтверджені у процесі роботи: загальну характеристику об'єктів права власності релігійних організацій; класифікацію об'єктів права власності релігійних організацій; проблемні питання теорії та практики.

Викладення основного матеріалу.

На сучасному етапі правовий режим об'єктів права власності релігійних організацій визначається Конституцією України [5], Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» [6], Розпорядженням Президента України «Про повернення релігійним організаціям культурного майна» [7], міжнародними та канонічними нормами.

У рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи з питань захисту власності релігійних громад № 1556 (2002 р.) рекомендовано гарантувати релігійним інститутам, власність яких була націоналізована в минулому, реституцію цієї власності у визначений термін чи, якщо це неможливо, справедливу компенсацію; необхідно стежити за тим, щоб націоналізована церковна власність не приватизувалася (пункт 8) [8].

Конституція України створює правову основу діяльності релігійних організацій (ст. 21, 34, 35). Так, згідно зі ст. 35 Конституції й ч. 1. ст. 3 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [6].

Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійним організаціям надається статус юридичної особи (ч. 1 ст. 13), вони мають право мати майно, необхідне для релігійних цілей (ст. 17, 18). Норми, що містяться у статутах релігійних організацій, визначають їх правоздатність та дієздатність і мають юридичний характер.

Майно належить Церкві (релігійним організаціям) на праві власності і має деякі обмеження з точки зору публічного інтересу. Право церковної власності – специфічний інститут, який, крім

світського законодавства, додатково регулюється церковними канонами.

Крім права власності, релігійні організації можуть володіти й іншими речовими правами на майно.

Відповідно до ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [9].

Як зазначається у ст. 18 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності. При цьому також указано, що у власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їхньої діяльності.

Основними в переліку об'єктів права власності релігійних організацій є будівлі. Своєю культурі споруди мають більшість релігій світу, в тому числі основні світові й етнічні релігії. Релігієзнавству відомо чимало видів культових споруд, однак найбільш поширеними є церква, мечеть, синагога, костел, кірха, дім молитви, зала царства та ін., тож буде доцільним узагальнити поняттям «храм». Під культовими будівлями та майном слід розуміти будівлі і речі, спеціально призначені для задоволення релігійних потреб громадян.

З огляду на те, що у ст. 18 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», окрім будівель, що призначені для відправлення культу, об'єктами права власності релігійних організацій є ще й об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення. Наприклад, до виробничих доцільно віднести готель, кіоск, художні майстерні, гараж, склади та ін. До приміщень соціального призначення доцільно віднести школи, бібліотеки, медичний пункт, кімнату матері та дитини та ін. До приміщень добродійного призначення слід віднести богодільню, трапезну та ін.

Не можуть бути визнані культовими будівлями ті, що пристосовані для проживання священнослужителів та інших служителів культу, якщо вони не є невід'ємною частиною культової споруди і не знаходяться на земельній ділянці, необхідній для обслуговування цієї споруди.

Розглядаючи транспорт як об'єкт права власності релігійних організацій, то перш за все варто зазначити, що найчастіше у власності релігійних

організацій перебуває саме автомобільний транспорт.

Щодо таких об'єктів права власності релігійних організацій як кошти, перш за все слід зазначити, що ними відповідно до п. 14.1.93. Податкового кодексу України є гривня або іноземна валюта [10].

Наступними об'єктами права власності релігійних організацій є предмети культу. Вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «предмет культу», що дещо ускладнює їх тлумачення. Предмети культу можна розглядати як твори декоративно-прикладного мистецтва, що використовуються під час релігійних обрядів. У ст. 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено: «Культова будівля та інше майно, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, передаються релігійним організаціям і використовуються ними з дотриманням установлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури». У ст. 20 визначається, що на майно культурного призначення, яке належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів, у разі відсутності правонаступників переходить у власність держави. У разі відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави, за винятком культурного. Культурне майно передається іншим релігійним організаціям. З огляду на вищевикладене, необхідно визначити поняття «предмети культу», що надалі дасть можливість обмежити зловживання щодо цього питання.

Натепер досить часто використовують поняття «сакральні предмети». Ю. Криворучко вважає, що, «говорячи про сакральне, про святість, ми розуміємо цінності найвищого рангу – щось, що виходить поза відносність людського, буденного, а належить до абсолюту, відзначається незмінністю своєї сутності для людини. Сакральному (лат. *sacrum*) в українській мові найближче відповідає священне, але також метафізичне, трансцендентне, містичне, ірраціональне, релігійне, божественне, магічне, духовне – у різних його проявах» [11].

Разом із тим, аналізуючи релігійну діяльність як таку, всі ці предмети можна поділити на такі групи, як: предмети храмового простору, предмети, які необхідні для здійснення богослужінь, релігійних обрядів і церемоній, допоміжні предмети, видавнича продукція.

До предметів першої групи (предмети храмового простору) доцільно віднести:

а) священні предмети, предмети релігійного поклоніння, в тому числі престולי, жертovníки, голгофи, лжиці, ікони, канонічні зображення, плащаниці, а також приналежності та частини цих предметів;

б) предмети храмового оздоблення й архітектурні елементи храму, в тому числі іконостаси, врата, аналої, кіоти, сіни, столи панахиди, куполи, кулі і конуси до купольної релігійної символіки, панікадила, огорожі вітварні, стасидії, тетра под, свічники, кадила, світильники, лампади, ковчеги, сідала, крісла – трони, раки, гробниці, дошки іменні храмові, решітки віконні храмові, шафи вітварні, ящики для свічок, а також приналежності та частини, складники цих предметів.

До предметів другої групи (предмети, що необхідні для здійснення богослужінь) доцільно віднести:

а) предмети релігійної символіки й атрибутики, в тому числі хрести всіх різновидів, панатії, медальйони, ладанки, жезли, ціпки, пам'ятні знаки, ордени і медалі релігійних організацій, хоругви, штандарти тощо;

б) речовини і предмети, необхідні для здійснення богослужінь і релігійних обрядів, у тому числі свічки, ялин, миро, лампадне масло, ладан, вугілля кадильне, проскури, артос; дзвони (богослужбового призначення), вінці, набори для богослужіння, кадила, ліхтарі тощо;

в) одяг і головні убори релігійного призначення: богослужбові облачення, в тому числі мантиї, пояси, скрижалі, облачення; одяг і головні убори священнослужителів, у тому числі рясни, хустки, сорочки та сукні чернечі, а також елементи їх обробки; спеціалізований одяг і головні убори, в тому числі фартухи, наруківники, використовувані для висвітлення престолу, косинки храмові, формений одяг студентів духовних навчальних закладів та інших установ релігійних організацій.

До предметів третьої групи (допоміжні предмети) доцільно віднести спеціалізовані допоміжні предмети, необхідні для зберігання, установки, функціонування та переміщення предметів перших двох груп, у тому числі підставки, кронштейни, вішалки, утримувачі, ковпаки, накидки, накладки, пакети, мішечки, полки, футляри, ланцюги, ящики, шафи, носилки тощо.

До предметів четвертої групи (видавничої продукції) доцільно віднести:

а) богослужбову літературу (Біблію, Коран, Тору), вказівки, ноти, службники, требники, а також молитовники, релігійні календарі тощо;

б) богословські, релігійно-освітні та релігійно-просвітницькі книжкові видання;

в) офіційну бланкову і листову продукцію релігійних організацій, у тому числі окремі молитви, канонічні зображення, вислови, листівки та конверти релігійних організацій, патріарші й архірейські послання й адреси, грамоти, запрошення, дипломи духовних навчальних закладів, свідоцтва про здійснення таїнств і паломництва.

Також до такої групи, на нашу думку, слід віднести аудіо- та відеоматеріали релігійного призначення, що мають маркування з повним офіційним найменуванням релігійної організації, зокрема ті, що ілюструють віровчення і відповідну йому практику, в тому числі богослужіння, релігійні обряди, церемонії та паломництва, та загальноосвітнього характеру (крім анімаційних, ігрових (художніх) фільмів), які містять посібники з навчання релігії і релігійного виховання.

Непростим є питання щодо Інтернет-сайту як об'єкта права власності [14; 15], зокрема, релігійних організацій. За даними Мінкультури, на 12.06.2020 в Україні функціонує 369 (+1) місій, 84 (+1) братства, 207 (+3) духовних навчальних закладів. Шкіл, у тому числі загальноосвітніх та недільних, стало за рік більше на 9, тепер їхня кількість становить 13220.

У 536 (+5) монастирях чернечий послух несуть 6844 (+50) ченців. Релігійними справами опікуються 32996 (+377) священнослужителів, з яких іноземцями є 1002 (+84) особи.

Релігійними організаціями видається 325 (-16) періодичних видань. Однак відсутні дані щодо кількості релігійних сайтів, які належать на праві власності релігійним організаціям. П. Стельмахук зазначає, що типовий вебсайт – це суміш його компонентів, права на які належать різним особам. Для прикладу, одна компанія може володіти правами на навігацію по сайту (мається на увазі відповідне програмне забезпечення), інша володіє авторськими правами на фотографії, графічні та текстові файли. А ще інша є власником авторських прав на дизайн сайту [16]. Інформаційне наповнення Інтернет-сайту зазвичай є інтелектуальною власністю релігійної організації. У мережі Інтернет представлені сайти значної кількості релігійних організацій і груп як зареєстрованих, так і не зареєстрованих на території України. Умовно релігійні ресурси можна поділити відповідно до релігійної приналежності.

Досить цікавим є поділ Інтернет-ресурсів за характером засновників/ творців – на офіційні сайти, внутрішньокорпоративні і приватні,

у випадку з релігійними ресурсами можна конкретизувати таким чином: офіційні сайти релігійних організацій, сайти незалежних церковно-громадських організацій, сайти приватних осіб про релігію.

До першої групи відносяться сайти, що належать офіційним адміністративним одиницям. Це може бути патріархат, єпархія, синодальний відділ, благочиння, парафії, духовне управління або мечеть і т.ін. Сайти навчальних закладів – духовних семінарій і училищ, медресе, православних і ісламських університетів, католицьких коледжів. Наприклад, сайт Православної Церкви України, Церкви святого Миколая.

До другої групи належать сайти релігійної тематики, створені релігійно-громадськими організаціями. Це може бути братство або громада, виробниче об'єднання і т.ін. Такі сайти бувають як презентаційними (наприклад, сайт паломницької служби), так і комерційними (інтернет-магазин видавництва релігійної літератури) і сайтами-ЗМІ. Наприклад, релігійно-інформаційна служба України, магазин християнської книги «Книжкова полиця»

До третьої групи належать Інтернет-проекти окремих віруючих – їхні особисті сторінки. Такі сайти, як правило, існують поза сферою суспільної уваги, тому що розроблені своїми власниками як для власних потреб.

Велика кількість об'єктів релігійного призначення є культурною спадщиною, тому у власників виникають особливі зобов'язання з їх збереження, забезпечення доступу до них і т. ін. Держава зобов'язана підтримувати ці об'єкти культури в належному стані.

Висновки. Релігійні організації створюються з метою спільного сповідання і поширення віри та є суб'єктами цивільного права, яким на праві власності належить майно. Об'єктами права власності релігійних організацій є будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності, тобто будь-які об'єкти цивільного права. Традиційна класифікація об'єктів права власності релігійних організацій залишає поза увагою питання щодо майна релігійного призначення предметів культу. Потребує детальної аргументації та законодавчого закріплення поняття «предмети культу», законодавець використовує поняття «культува споруда», «культуове майно», не розкриваючи їх змісту. «Предмети культу» можна визначити як засоби релігійного призна-

чення, які безпосередньо використовуються в обрядах богослужіння.

У мережі Інтернет представлені сайти більшості релігійних організацій і груп як зареєстрованих, так і не зареєстрованих на території України. Натепер створена певна система регулювання відно-

син, які виникають у Інтернеті з приводу інформації та інформаційних послуг. Разом із тим у цій системі досі залишаються поза увагою питання щодо Інтернет-сайту як самостійного об'єкта права власності релігійних організацій та запропонована класифікація за різними критеріями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочков П.В. Господарсько-правовий режим майна релігійних організацій. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewijrqrVsN3tAhWhYsKHQIDDAY4ChAWMAF6BAGCEAI&url=http%3A%2F%2Fnbuv.gov.ua%2Fj-pdf%2FNchnpu_018_2014_26_30.pdf&usq=AOvVaw0Yd0Yotf9ubYYwkZup3HpL
2. Зверховська В.Ф. Культурні цінності як об'єкти цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.03. Одеса, 2015. 20 с.
3. Піддубна В.Ф. Деякі питання щодо права власності релігійних організацій. *Підприємство, господарство і право*. 2005. С. 92–95.
4. Кривенко Ю.В. Окремі питання щодо права власності на майно релігійних організацій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 54–57; Адаховська Н.С., Кривенко Ю.В. Право власності релігійних організацій: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 70–76.
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
7. Про повернення релігійним організаціям культового майна : Розпорядження Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/94-pp#Text>
8. Руда Т.В. Деякі аспекти вирішення майнових питань релігійних організацій на сучасному етапі державотворення. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5349.
9. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
10. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
11. Криворучко Ю. Межі сакрального: виклики для мистецтва. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/mezhi-sakralnoho-vyklykudlya-mystetstva>.
12. Стельмашук П.Я. Вебсайти: деякі питання захисту прав інтелектуальної власності. URL: <http://aphd.ua/publication-568/>.
13. Nekit, K., Ulianova, H., & Kolodin, D. Website as an object of legal protection by Ukrainian legislation. *Amazonia Investiga*. 2020. No. 8(21). P. 222–230. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/97>.
14. Некіт К.Г. Вебсайт як комплексний об'єкт цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2017. № 26 (*Спецвипуск ІТ-право*). С. 50–55.
15. Сайти релігійних організацій. URL: <https://www.pomisna.info/uk/>; <http://cerkva.zp.ua>; <https://risu.ua>; <https://knigionline.com/about/>

Кривенко Юлія Василівна, Адаховська Надія Сергіївна ОБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів щодо об'єктів права власності релігійних організацій. Предметом дослідження є питання теорії і практики правового регулювання відносин, що виникають у разі визначення об'єктів, які належать релігійним організаціям, а також правові та канонічні норми, які використовуються у процесі регулювання названих відносин.

Об'єктом дослідження є об'єкти права власності релігійних організацій. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу сучасного цивільного законодавства та норм канонічного права розкрити сутність об'єктів права власності релігійних організацій.

Прийнятий традиційний поділ об'єктів права власності релігійних організацій потребує вдосконалення. До об'єктів права власності релігійних організацій можуть бути віднесені будь-які об'єкти цивільних прав. Виняток становлять об'єкти, які на підставі закону вилучені з цивільного обороту або обмежені в обороті. Законодавець використовує поняття «культова споруда», «культове майно», «предмети культу», не розкриваючи їх змісту. «Предмети культу» – релігійні засоби, які використовуються у процесі здійснення релігійних обрядів. Запропонований поділ «предметів культу» на чотири групи.

Релігійні організації залучають до своїх лав членів громади через мережу Інтернет. Відповідно, виникла необхідність дослідити питання щодо досить специфічного об'єкта права інтелектуальної власності – вебсайту релігійної організації, була запропонована класифікація вебсайтів за різними критеріями. Однак це питання розглянуте лише в загальному контексті та потребує подальшого дослідження з урахуванням специфіки.

Ключові слова: об'єкти права власності, релігійні організації, предмети культу, вебсайт.

Kryvenko Yuliia, Adakhovska Nadiia OBJECTS OF PROPERTY RIGHT OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS: FROM THEORY TO PRACTICE

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the objects of property rights of religious organizations. The subject of the study is the question of theory and practice of legal regulation of relations that arise

in the definition of objects belonging to religious organizations, as well as legal and canonical norms used in the regulation of these relations.

The object of study are the objects of property rights of religious organizations. The purpose of the study is to reveal the essence of the objects of property rights of religious organizations on the basis of a comprehensive analysis of modern civil law and canon law.

The accepted traditional division of objects of property rights of religious organizations needs to be improved. The objects of property rights of religious organizations can include any objects of civil rights. Exceptions are objects that are withdrawn from civil circulation by law or restricted in circulation. The legislator uses the terms “cult building”, “cult property”, “cult objects”, without disclosing their content. “Cult objects” are religious means used in the performance of religious rites. The division of “cult objects” into four groups is offered.

Given that religious organizations attract community members to their ranks through the Internet. Accordingly, it was necessary to investigate the issue of a very specific object of intellectual property rights of a religious organization’s website, and a classification of websites according to different criteria was proposed. However, this issue has been considered only in a general context and needs further study taking into account the specifics.

Key words: objects of property rights, religious organizations, cult objects, website.